

COVID19 EN DE RALLY ROND DE NEDERLANDSE VLAG

Vertrouwen in de politiek en angst voor besmetting ten tijde van de eerste golf
(maart-mei 2020)

Auteurs

Prof.dr. Tom van der Meer

t.w.g.vandermeer@uva.nl

Dr. Eefje Steenvoorden

Ebe Ouattara, MSc

Universiteit van Amsterdam

Paper geschreven voor www.coronapapers.nl, 21/9/2020

Belangrijkste bevindingen

- Het vertrouwen in de regering steeg tijdens de eerste anderhalve maand van de lockdown fors; sterker dan het vertrouwen in het parlement, politici, en politieke partijen. Het vertrouwen in rechtbanken en politie veranderde in deze periode niet significant.
- De stijging van het vertrouwen in politieke instituties en actoren wordt weerspiegeld in toenemend positivisme in diverse gerelateerde opvattingen, zoals sceptisch vertrouwen, normatief burgerschap, en politiek cynisme.
- Het vertrouwen steeg vooral onder kiezers van radicaal-rechtse oppositiepartijen (PVV, FvD), hoewel hun partijleiders het meest kritisch waren op het regeringsbeleid.
- Angst voor besmetting is een belangrijke verklaring voor de stijging van politiek vertrouwen tijdens de uitbraak. Daadwerkelijke ervaringen met besmetting en voorkeuren voor regeringsbeleid in reactie op de epidemie leidden niet tot een stijging of daling van het vertrouwen.
- De stijging van vertrouwen vindt zijn wortels vooral in een afname van politiek cynisme. Burgers werden in reactie op de crisis positiever over de intrinsieke kwaliteiten van politici: hun competentie en hun altruïsme.
- De rally valt niet te begrijpen als een afname van ambivalentie over de politiek of als een morele plicht om de regering in crisistijd te vertrouwen

Methode

Growth curve modeling, op basis van paneldata uit een enquête in twee golven (11-15 maart; 29 april-10 mei) onder 1957 Nederlandse respondenten benaderd via Kantar.

INLEIDING

Stijgend vertrouwen

Afgelopen maart schoot het vertrouwen in regeringsleiders sterk omhoog. In de maand dat COVID-19 door de Wereld Gezondheidsorganisatie werd uitgeroepen tot een pandemie steeg het vertrouwen van burgers in hun bestuurders.

Die stijging zagen we bij regeringsleiders van landen die op dat moment zwaar werden geraakt, zoals de Italiaanse premier Conte. Maar we zagen het ook bij leiders in landen die goeddeels verschoond bleven van grote besmettingshaarden, zoals premier Ardern van Nieuw-Zeeland. We zagen de stijging in landen met een relatief harde respons - zoals in Frankrijk waar het vertrouwen in President Macron fors toenam - maar ook in landen met een minder stringente aanpak - zoals in Nederland, waar het vertrouwen in premier Rutte eveneens flink steeg. Morrison (Australië), Trudeau (Canada), Merkel (Duitsland), Modi (India), Johnson (Verenigd Koninkrijk), Trump (Verenigde Staten)... Allemaal konden ze in de eerste weken of maanden van de pandemie rekenen op meer steun en vertrouwen vanuit de bevolking. Slechts in een paar landen als Brazilië en Japan bleef deze boost uit.

Rally round the flag

Deze plotse en soms forse stijging van het vertrouwen in regeringsleiders staat wel bekend als de *rally round the flag*. De rally round the flag is een fenomeen dat het vertrouwen in politiek leiders en politieke instituties stijgt in reactie op een plotse, nationale bedreiging van buitenaf.

De term is komen overwaaien uit de Verenigde Staten, waar het in eerste instantie werd gebruikt als duiding van de groei in steun voor de President die optreedt na internationale (vooral militaire) crises (zie Mueller 1970). Later werd de term verbreedt. Het wordt tegenwoordig bijvoorbeeld ook gebruikt voor vertrouwen in politieke instituties en niet alleen voor de persoon van de regeringsleider (zie Chanley 2002). Het is verbreed zodat het niet alleen verwijst naar internationale (militaire) crises maar naar diversere soorten crises (Wollebaek et al. 2012; Dinesen & Jaeger 2013). En het is specifiek gemaakt, doordat het verwijst naar crises die niet de schuld zijn van de regering, of redelijkerwijs door de regering hadden moeten worden voorzien (Hetherington & Rudolph 2008). Na 11 september 2001 zagen we zelfs dat de crisis niet eens op je eigen land gericht hoeft te zijn. De aanslagen in New York en Washington leidden toen in heel veel westerse landen tot een stijging van het vertrouwen in hun nationale regeringen, doordat de dreiging van de crisis ook over landsgrenzen heen werd gevoeld.

Er zijn door de jaren heen veel voorbeelden geweest van de rally round the flag. Een bekende is de invasie van de Falkland-eilanden door Argentinië in april 1982. De invasie en daaropvolgende herovering door Britse troepen leidde volgens Gallup tot een verdubbeling van de steun voor de Britse premier Margaret Thatcher. De eerste Golfoorlog (Operation Desert Storm), in reactie op de invasie van Koeweit door Irak, leidde in het voorjaar van 1991 tot een piek in de steun voor de Amerikaanse president George H.W. Bush. Na de aanslagen van 9/11 steeg de approval rating van diens zoon, president George W. Bush tot bijna 90%, terwijl ook in Nederland dat najaar een piek in het vertrouwen in de regering zichtbaar werd (REF). In Nederland werd een rally zichtbaar toen de Grote Recessie in het najaar van 2008 plots landde op het Europese vasteland en ABN Amro werd overgenomen door de Nederlandse regering om de bank overeind te houden. Maar ook geïsoleerde gebeurtenissen kunnen tot een rally leiden. Denk bijvoorbeeld

voor Nederland aan de aanslag op het koningshuis in 2009 tijdens Koninginnedag, die vooraf ging aan een zeer kleine stijging van het vertrouwen (Van der Meer et al. 2009), of aan de reactie op de ramp met het neerschieten van vliegtuig MH17 in 2014 (Dekker 2015).

Niet alle nationale crises leiden echter tot eenzelfde rally round the flag. Sommige rally's zijn kleiner dan andere, en soms blijft de rally in het geheel uit. Een factor die hierbij een belangrijke rol lijkt te spelen is de mate waarin de politieke leiders medeverantwoordelijk worden gehouden voor (de schadelijke gevolgen van) de crisis. Een typisch voorbeeld was de Amerikaanse reactie op de verwoestende orkaan-Katrina in 2005. Op zichzelf zijn natuurrampen voorbeelden van exogene crises. Maar de Amerikaanse overheden en hulpdiensten waren dermate slecht voorbereid op de evacuatie vooraf en noodhulp achteraf, dat zij medeverantwoordelijk werden gehouden voor de vele doden en grote schade die de orkaan aanrichtte (CNN/Gallup 2005). En wie als onderdeel van het probleem wordt beschouwd, hoeft niet te rekenen op een boost in het vertrouwen.

Het belang van de rally voor beleidsmakers

De rally is een gunstige voedingsbodem voor beleidsmakers die moeten reageren op de externe crisis. Het gestegen vertrouwen leidt namelijk op de korte termijn tot een hogere steun voor beleidsmaatregelen die worden gepresenteerd als een reactie op de crisis (Albertson & Gadarian 2015, 12). Zo zien we in reactie op de aanvallen tijdens 9/11 een grote publieke steun voor de Patriot Act uit 2001 en de invasie van Afghanistan, en in 2008 een grote steun voor de keus om ABN Amro te nationaliseren. Doordat belangen zich lijken te vernauwen – iedereen zou baat hebben bij het bestrijden van de crisis – zouden burgers massaal vertrouwen schenken aan beleidsmaatregelen tegen die crisis, maar niet tegen maatregelen die daar evident los van staan (Hetherington & Nelson 2003).

Verschillende studies suggereren dat dit algemene effect ook optreedt wanneer de externe crisis een epidemie is (Prati et al. 2011; Blair et al. 2017). De eerste onderzoeken naar de acceptatie van regeringsmaatregelen in reactie op de COVID19-pandemie laten echter voornamelijk een wat gemengd beeld zien (cf. Barari et al. 2020; Bargain & Aminjonov 2020; Lim et al. 2020; Olson & Hjorth 2020).

De timing van de rally

Over het algemeen is de rally round the flag van kortdurende aard (Meernik & Waterman 1996; Hetherington & Nelson 2003), hoewel regeringsleiders in uitzonderlijke gevallen lang kunnen profiteren van dat hogere niveau. Over het algemeen wordt wel gesteld dat het vertrouwen weer begint te dalen, wanneer de crisis in belang afneemt en opinieleiders meer kritische geluiden laten horen (Brody 1991).

Momenteel woedt er een klein debat onder wetenschappers wanneer de rally round the flag werd ingezet (Bol et al. 2020; Baekgaard et al. 2020; Schraff 2020). De analyse van surveydata levert voornamelijk geen definitieve conclusies op. Volgens sommige studies valt het begin van de rally samen met de aanvang van de lockdown in Italië, als gezichtsbepalende gebeurtenis van de ernst van de crisis. Andere studies stellen dat de rally hand in hand gaat met het aantal infecties, het aantal doden, of de zwaarte van de maatregelen in het eigen land. En weer andere studies zien de officiële uitroep van een pandemie door de Wereldgezondheidsorganisatie als het startpunt.

Recent onderzoek van Ipsos legt de rally round the flag in week 10 of week 11 (begin maart), en ziet het vertrouwen pieken in de eerste helft van mei

ONDERZOEKSPROBLEEM: WAT WE NOG NIET WETEN

Een probleem van het rally-onderzoek is dat onze kennis vaak rust op de gemiddelde trends in de bevolking, op geaggregeerde data dus. De voornaamste verklaringen van de rally maakt geen onderscheidend tussen verschillende groepen burgers. Zo legt politicologisch onderzoek de nadruk op patriotisme en een vernauwing van het opinieklimaat als oorzaken van de rally (zie oa Brody 1991; Hetherington & Nelson 2003). Psychologisch onderzoek heeft de rol van emoties als bezorgdheid en boosheid in reactie op crises benadrukt (cf. Albertson & Gadarian 2015; Lambert et al. 2011).

Om deze discussies verder te brengen is het noodzakelijk om dezelfde personen door de tijd heen te onderzoeken. Het is immers zeer aannemelijk dat burgers in de praktijk op verschillende manieren reageren op de crisis, afhankelijk van hun opvattingen voorafgaand aan die crisis (Baum 2002). Alleen door die verschillen te onderzoeken is het mogelijk om verschillende interpretaties van de rally uit elkaar te trekken. Analyses die uitgaan van algemene trends of die verschillende burgers op verschillende momenten in de tijd onderzoeken volstaan niet.

Daarom baseren wij onze analyse op unieke paneldata, waarin dezelfde groep burgers twee keer is ondervraagd: De eerste van deze twee meetmomenten was een week voor de eerste nationale lockdown-maatregelen werden afgekondigd; de tweede kort voordat de basisscholen weer heropend werden.

Desalniettemin beogen we met deze analyses niet sterke oorzakelijke conclusies te trekken. Eerder zijn we met deze analyses in staat om het wezen van het rally-effect beter te duiden, door de aspecten waarin het theoretisch geworteld is – angst, evaluatie, scepsis, ambivalentie – beter uit elkaar te trekken.

VERWACHTINGEN

Vanuit de literatuur kunnen we een aantal verwachtingen formuleren over de aard van de rally round the flag. Ten eerste suggereert de literatuur dat de rally zich vooral richt op politieke instituties, en specifiek op de uitvoerende macht. Dit idee valt te herleiden tot de oorsprong van de theorie van de rally, die immers voortkomt uit de populariteit van Amerikaanse presidenten in reactie op internationale militaire incidenten (Mueller 1970; Brody 1991). De uitvoerende macht is het meest zichtbaar, het meest verantwoordelijk, en de belichaming van autoritaire macht in crisistijd (Hetherington & Nelson 2003).

Toch is het niet evident dat dit ook geldt voor vertrouwen in politieke instituties. Het vertrouwen in een reeks politieke objecten valt in empirische zin te reduceren tot een enkele onderliggende opvatting, politiek vertrouwen. Het vertrouwen in verschillende politieke instituties hangt over het algemeen zo sterk samen, dat het onderscheid in veel soorten onderzoek niet zo relevant is (Zmerli & Newton 2017; Van der Meer & Ouattara 2019).

Ook is het niet evident dat vooral de uitvoerende macht profiteert van de rally. Na de terroristische aanslagen in Madrid steeg het vertrouwen in alle politieke instituties (Dinesen &

Jaeger 2013). Dat gold ook in reactie op de terroristische moorden op het Noorse eiland Utoya (Wollebaek et al. 2012). Anderzijds kunnen we ook niet extrapoleren vanuit dergelijke terroristische aanslagen naar de dreiging van een epidemie: de terroristische aanslagen beoogden immers direct om ook de democratische instituties en symbolen aan te vallen. Dat geldt niet voor een epidemie.

Hypothese 1a. De stijging van vertrouwen in politieke objecten is sterker dan de stijging van vertrouwen in niet-politieke objecten.

Hypothese 1b. De stijging van vertrouwen in de regering is sterker dan de stijging van vertrouwen in andere politieke objecten.

Een deel van de literatuur legt de rally round the flag uit als een vernauwing van het opinieveld. Politici en journalisten zouden zich scharen achter het daadkrachtige regeringsbeleid, omdat er weinig ruimte zou zijn voor alternatieven (Brody 1991). De redenatie wordt krachtig uiteengezet door Baker en Oneal (2002: 668): “Faced with a rapidly unfolding crisis, those who might otherwise criticize [government] policy – and who might still do so once sufficient information becomes available – are often inclined to say nothing or even to offer guarded support for the president’s policies for fear of looking foolish or unpatriotic. (...) “Without easily accessible cues presented through the media from those with whom they identify politically or ideologically, the public is led to assume that there is a consensus among political leaders on the issue and to support the president, even if they would otherwise be inclined to oppose him”.

Deze theorie van opinie-leiderschap heeft relevante implicaties in Nederland tijdens de pandemie in het voorjaar van 2020. Hier was namelijk wel degelijk zichtbare politieke discussie over het regeringsbeleid. De radicaal-rechtse oppositiepartijen – PVV en FvD – uitten eerst scherpe kritiek op het uitblijven van een lockdown, waarna met name de FvD tijdens de lockdown al snel riep om een heropening van de economie. Hoewel kiezers van radicaal-rechtse partijen over het algemeen al minder vertrouwen hebben in de politiek (Van der Meer 2017; Voogd & Dassonneville 2020), zou deze opstelling volgens de theorie van opinieleiderschap betekenen dat de radicaal-rechtse kiezers het minst vatbaar zijn voor een rally round the flag.

Hypothese 2. Het vertrouwen in de politiek stijgt minder sterk onder kiezers van radicaal-rechtse partijen dan onder kiezers van de andere partijen.

Een ander deel van de wetenschappelijke literatuur duidt de rally round the flag primair als een reactie op angst en bezorgdheid. Juist in een tijd van pandemie is angst een centrale emotie (Bavel et al. 2020). In reactie op die angst zoeken burgers een uitweg door hun vertrouwen te plaatsen in autoriteiten die een gevoel van veiligheid bieden (Lambert et al. 2011, 344). “If trusting, an individual is freed from worry and from the need to monitor the other’s behavior or to extricate herself from the relationship” (Levi & Stoker 2000, 495). In normale omstandigheden maakt onzekerheid het moeilijker om te vertrouwen, maar in tijden van plotse en externe crisis is de onzekerheid vooral situationeel, en is deze minder gericht op het object van het vertrouwen zelf.

Hypothese 3. Het vertrouwen in de politiek stijgt sterker met de mate waarin burgers zich zorgen maken over besmetting met COVID19.

We kunnen de rally beter begrijpen door het concept van politiek vertrouwen verder uiteen te trekken. *Sceptsis* verwijst naar de houding waarin mensen bereid zijn te reageren op en op zoek gaan naar nieuwe informatie over het object. Als de rally primair wordt ingegeven doordat sceptische burgers reageren op het gedrag van de beleidsmakers (zoals het uitvaardigen van lockdown-beleid), zouden we moeten zien dat vooral sceptsis het vertrouwen een boost geeft in crisistijd.

Ambivalentie verwijst naar burgers die geen uitgesproken vertrouwensoordeel hebben over politieke instituties en politieke actoren. Juist de meest ambivalente burgers zouden in crisistijd het sterkst geneigd zijn om zich alsnog uit te spreken als reactie op veranderende omstandigheden en een vernauwing van de probleemdefinitie (Baum 2002).

Vertrouwen heeft ook een normatieve component, de mate waarin het uitspreken van vertrouwen een teken is van *moreel burgerschap*. Juist in reactie op een externe crisis die de samenleving bedreigt, zou de morele druk om de regering te vertrouwen toe kunnen nemen. Baker en Oneal (2001) omschrijven het als volgt: “the public may fear endangering the nation’s chances of success if they publicly oppose the president”.

Cynisme, ten slotte, is de opvatting dat politici inherent niet deugen, ofwel omdat ze incompetent zijn, ofwel omdat ze niet geven om de belangen van burgers. Enerzijds is het denkbaar dat juist cynische mensen het minst ontvankelijk zijn voor een rally round the flag, omdat zij de politiek al geheel hebben afgeschreven. Toch gaan de meeste politiek cynici niet zo ver (Dekker 2006). Het is waarschijnlijker dat in reactie op een externe crisis de cynische houding afneemt door een gedeeld, nationaal probleembesef, die suggereert dat de belangen van politici en burgers samenvallen. Een ferme politieke respons op een plotse dreiging zal – net als tijdens de overname van ABN Amro in 2008 – suggereren dat politici daadkrachtig en competent zijn.

Als sceptsis de basis is van de rally round the flag, is het aannemelijk dat het gestegen vertrouwen niet zomaar zal wegebben, zelfs als de crisis zelf achter de rug is. Voor ambivalentie, moreel vertrouwen, en cynisme geldt dat niet. Deze lijken directer gekoppeld aan de blik vernauwende werking die een plotse, externe crisis heeft op de publieke opinie en het idee van vertegenwoordiging.

Hypothese 4a. De stijging van politiek vertrouwen vindt zijn wortels in een minder sceptische, meer vertrouwende dispositie.

Hypothese 4b. De stijging van politiek vertrouwen vindt zijn wortels in afnemende ambivalentie.

Hypothese 4c. De stijging van politiek vertrouwen vindt zijn wortels in een sterkere norm dat vertrouwen onderdeel is van goed burgerschap.

Hypothese 4d. De stijging van politiek vertrouwen vindt zijn wortels in een daling van het cynisme over het inherent slechte karakter van politici.

COVID19 IN NEDERLAND

Om de *rally round the flag* in kaart te kunnen brengen, moeten we het effect zo goed mogelijk isoleren in de tijd. Een aantal ijkpunten speelt hierbij een rol.

De Nederlandse reactie op de uitbraak kwam achteraf beschouwd laat op gang (zie NRC, 19/6/2020 voor een reconstructie). Terwijl in Noord-Italië al verschillende dorpen en steden op

slot gingen, werd in Nederland nog altijd carnaval gevierd. De eerste officiële registratie van een infectie in Nederland werd op 27 februari bekend. Lange tijd werd de uitbraak als een provinciale kwestie beschouwd. Op 9 maart kwam de aanbeveling om voorlopig geen handen te schudden. Die week kwam de uitbraak echter in een stroomversnelling. Op donderdagmiddag 12 maart – met 349 gehospitaliseerden en 10 doen – werden de eerste stappen richting een lockdown aangekondigd (sluiting van musea, theaters, en verbod op bijeenkomsten met meer dan 100 mensen). Op zondag 15 maart werd aangekondigd dat scholen, restaurants, bars en sportverenigingen gesloten zouden blijven. Op maandag 16 maart sprak premier Rutte via een toespraak op televisie de natie toe om de urgentie van de crisis te onderstrepen. In de daaropvolgende weken werd de zogeheten intelligente lockdown stapsgewijs verzaamd. Uiteindelijk lagen rond 1 april de meeste maatregelen vast. De zwaarte van de Nederlandse lockdown was vergelijkbaar met die in België, Luxemburg en Noorwegen: milder dan in Frankrijk, Spanje en Italië, maar zwaarder dan Zweden, Duitsland, en het Verenigd Koninkrijk (Hale et al. 2020). Het startpunt van het rally-effect zal waarschijnlijk voor de aankondiging van de eerste nationale lockdown-maatregelen liggen (12-15 maart), en in elk geval voor de toespraak van Rutte waarin de omvang van de crisis wordt onderstreept (16 maart).

Het hoogtepunt van het rally-effect valt bij gebrek aan wekelijkse metingen niet zomaar vast te stellen. Maar de meest acute bedreigingen nemen vanaf het midden van april af. Eerst blijkt dat het aantal patiënten op de intensive care de (opgeschaalde) capaciteit niet zal overschrijden. Eind april wordt aangekondigd dat de basisscholen per 11 mei weer open zullen gaan, wat later ook daadwerkelijk wordt bevestigd. Dat is de eerste grote maatregel waarmee de regering de lockdown versoepelt.

DATA EN ONDERZOEKSDESIGN

Het fundamentele probleem van het onderzoek naar de rally is dat de timing niet van tevoren bekend is. Immers, de rally treedt vooral op bij plotse, onvoorziene crises. Dat is een van de redenen waarom rally's vooral achteraf worden waargenomen, en het onderzoek zich vooral heeft gericht op de ontwikkelingen op het geaggregeerde niveau.¹

In dit geval konden we echter gebruik maken van een (on)gelukkig toeval. Al maanden van tevoren hadden wij in vier landen een enquête-onderzoek ingepland naar vertrouwen in de politiek, voor geheel andere doeleinden dan het vaststellen van een rally-effect. Sterker, de epidemie en de afkondiging van nationale maatregelen verstoorden de oorspronkelijke doeleinden van het enquête-onderzoek dusdanig ernstig, dat we het onderzoek hebben niet hebben laten starten in landen waar dat nog niet was gebeurd. In Nederland was de dataverzameling wel al gestart, en hebben we die na vijf dagen stopgezet. Hierdoor hebben we in Nederland tussen 11 maart en zondagavond 15 maart wel data verzameld.

Hoewel dit niet zo gepland was, bleek dit achteraf precies in de laatste dagen voordat de eerste nationale maatregelen van een lockdown werden aangekondigd, en voordat premier Rutte het

¹ Discontinuity designs op data uit een enkele peiling, die gebruik maken van de variatie in het moment van deelname aan de enquête als hefboom in het onderzoek (zie oa. Baekgaard 2020; Bol et al. 2020; Schraff 2020) zijn in het algemeen goed in staat om de impact van specifieke gebeurtenissen zoals (de aankondiging van) een lockdown vast te stellen, hoewel de datum waarop respondenten deelnemen niet volledig exogeen is aan het model.

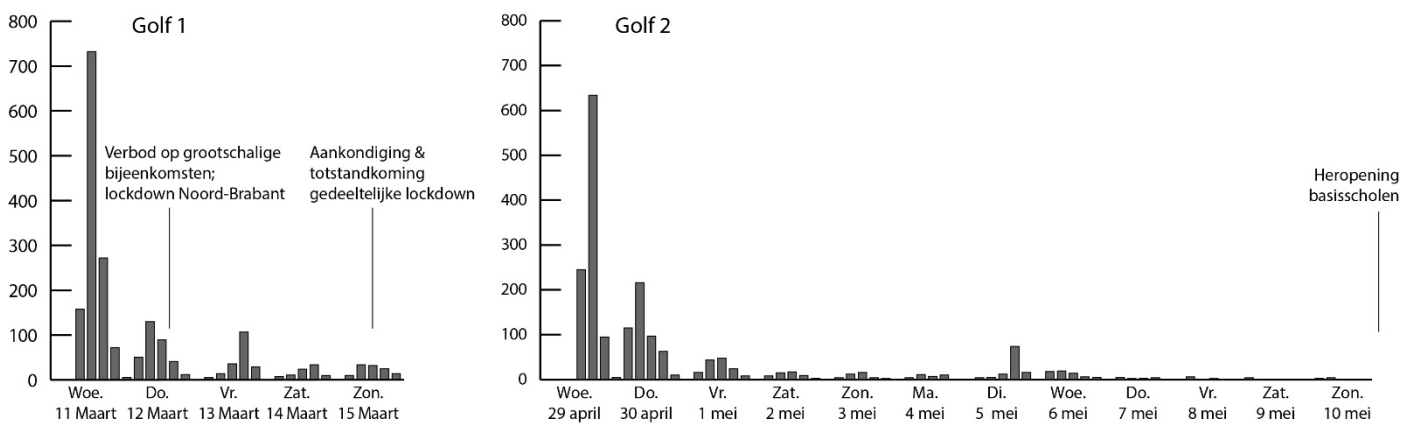
volk zou toespreken. Zo hadden we – bij toeval – een fors databestand over politiek vertrouwen aan de vooravond van de lockdown.

Met een onderzoekssubsidie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties waren we in staat om de al even noodzakelijke tweede golf van dataverzameling te organiseren voordat de lockdown zou worden afgeschaald. Deze tweede golf vond plaats tussen woensdag 29 april en zondag 10 mei onder dezelfde respondenten die al aan de eerste golf hadden deelgenomen. De timing van dit panel-bestand stelt ons in staat om het rally-effect als gevolg van de COVID19-uitbraak en de lockdown te isoleren.

Steekproef

De steekproef van dit onderzoek is willekeurig getrokken uit de database van Kantar Nederland, die representatief is voor de volwassen Nederlandse bevolking op demografische kenmerken. 3445 respondenten namen deel aan de eerste golf; 1990 van hen namen ook deel aan de tweede. We verwijderden respondenten wiens antwoordpatronen wijzen op straightlining (exact dezelfde antwoorden geven op drie blokken van survey-items) en tegelijk het onderzoek afrondden met een onrealistische snelheid (namelijk minder dan de helft van de ingeplande tijd). Hierdoor is de netto-steekproef uiteindelijk 1957 respondenten.

De eerste golf van het panelonderzoek liep van 11 tot 15 maart. De meeste respondenten hadden al deelgenomen voordat de eerste maatregelen op donderdagmiddag 12 maart werden aangekondigd (de dag waarop volgens Schraff (2020) het vertrouwen in de politiek begon te stijgen). De tweede golf liep van 29 april tot 10 mei, met een herinneringsmail op 5 mei. Ook nu namen de meeste respondenten al in de eerste twee dagen deel (zie figuur 1).

Figuur 1. Respons per dag

Afhankelijke variabelen

Politiek vertrouwen werd gemeten in een bredere batterij aan vragen naar het vertrouwen in een reeks instituties. De vraag luidde: *Op een schaal van 1 tot 5, waar 1 staat voor veel wantrouwen in de genoemde institutie en 5 staat voor veel vertrouwen in de genoemde institutie, waar zou u uzelf plaatsen?* We hebben respondenten zes instituties voorgelegd: de regering, het parlement, politici, politieke partijen, de rechtbanken, en de politie. In onze analyses maken we onderscheid tussen

vertrouwen in de regering en vertrouwen in de overige politieke instituties (het gemiddelde van regering, politici, en politieke partijen). De politie en de rechtbanken zijn niet-representatieve instituties.

Als een check op onze analyses draaien we dezelfde verklaringsmodellen ook op een andere veelgebruikte variabele, tevredenheid met het functioneren van de democratie (zie Bol et al. 2020). Net als institutioneel vertrouwen is tevredenheid met het functioneren van de democratie een indicator van politieke steun die noch uitgesproken diffuus noch uitgesproken specifiek is, met zowel een evaluatief als een ideologisch element (zie oa Esaiasson 2011; Van der Meer & Hakhverdian 2017). We hebben deze variabele gemeten met de vraag: *Hoe tevreden bent u over het algemeen genomen over de manier waarop de democratie functioneert in Nederland?* De antwoordmogelijkheden reikten van 1 (helemaal niet tevreden) tot 7 (zeer tevreden).

Onafhankelijke variabelen

Voor onze analyses vertrekken we vanuit de *partijvoorkeuren* die kiezers hadden in de meting die de week voor de lockdown plaatsvond. We reduceerden het aantal categorieën: de partij van de premier (VVD), de junior-coalitiepartners (CDA, D66, ChristenUnie), linkse oppositiepartijen (GroenLinks, SP, PvdA, Partij voor de Dieren), radicaal-rechtse oppositiepartijen (PVV, Forum), en overig (50Plus, SGP, DENK, overig/geen).

We meten *angst voor COVID19* via de steun voor een stelling die we in de tweede meting hebben gesteld. Deze stelling is *Ik ben bang dat ikzelf of iemand in mijn familie besmet zal raken met het Coronavirus*. De antwoordcategorieën lopen van 1 (zeer mee oneens) tot 5 (zeer mee eens). 52% van de respondenten was het eens met deze stelling, terwijl 22% het er mee oneens was. De overige respondenten namen een middenpositie in of hebben de vraag niet inhoudelijk beantwoord.

Tot slot trekken we het concept politiek vertrouwen uiteen. Daartoe maken we gebruik van een zelf gecreëerde batterij van zes stellingen. Twee van die stellingen meten twee varianten van sceptis; sceptisch vertrouwen (1) *In de politiek is het beter om geen vertrouwen te hebben tot je bewijs hebt dat de regering te vertrouwen is*; en sceptisch wantrouwen (2) *Tenzij het tegendeel wordt bewezen, geef ik politici graag het voordeel van de twijfel*. Ambivalentie meten we met de stelling: (3) *Ik weet simpelweg niet of ik Kamerleden zou moeten vertrouwen of wantrouwen*. De norm om te vertrouwen meten we met de stelling: (4) *Burgers hebben een morele plicht om hun regering te vertrouwen*. Tot slot vangen we cynisme over de inherente eigenschappen van politici via twee stellingen: (5) *De politici die ons land besturen geven vooral om hun eigen belangen*; en (6) *De meeste politici zijn competente mensen die weten wat ze doen* [omgekeerd gecodeerd].

Controlevariabelen

Alle analysemodellen houden rekening met het geslacht, de leeftijd, het opleidingsniveau, en de sociale klasse van de respondenten. We hebben getoetst of het vertrouwen in de politiek zich verschillend heeft ontwikkeld onder deze sociale groepen, maar dat is – gecontroleerd voor de verbanden waar we theoretisch in zijn geïnteresseerd – niet het geval. Om de complexiteit van onze analysemodellen niet onnodig te vergroten, modelleren we daarom geen interacties van deze demografische kenmerken met tijd.

Om het verband tussen angst voor COVID19 en politiek vertrouwen goed te kunnen isoleren, controleren we in de analyses voor twee andere COVID19-gerelateerde kenmerken. Ten eerste, omdat negatieve ervaringen het vertrouwen in de politiek ondermijnen (Nicholls & Picou 2013), meten we of de respondent en/of iemand uit diens netwerk (familieleden, vrienden, burens, collega's) besmet is geweest met COVID19. Ongeveer 30% van de respondenten stelde eind april, begin mei dat ze iemand kenden die besmet geraakt was; 1% stelde zelf besmet te zijn geweest.² Ten tweede, omdat overheidsmaatregelen het vertrouwen in de politiek eveneens beïnvloeden (Bol et al. 2020), controleren we voor de opvattingen van respondenten in een dilemma tussen de economie (heropenen) en gezondheid (harde maatregelen om besmettingen laag te houden), gemeten op een zevenpuntsschaal.

Analyse: Growth curve modellen

We modelleren de data met *growth curve* modellen in Stata. Deze modellen gaan uit van de multiniveau-structuur van onze data, waarin elke twee observaties zijn genest in een en dezelfde persoon. Onze data omvatten 3.914 waarnemingen (L1) in 1.957 respondenten (L2). Door op niveau 1 de variabele 'golf' toe te voegen, kunnen we het verschil tussen de twee enquêtegolven op het binnen-persoonsniveau vaststellen. Door toe te staan dat het effect van golf kan verschillen met kenmerken van de respondenten (zoals we hierboven hebben getheoretiseerd), kunnen we structurele verklaringen (over statische verschillen tussen personen) scheiden van de rally round the flag (over dynamische verschillen gedurende de eerste weken van de crisis). Het gebruik van cross-level interactie-effecten is dus cruciaal voor dit model.

Dit type modellen hebben als nadeel dat ze kunnen leiden tot conservatieve schattingen wanneer er maar twee golven worden gemodelleerd (Singer & Willett 2003). Bovendien wordt het model al snel tamelijk complex, door het grote aantal cross-level interactie-effecten en de daarbij behorende covarianties. Daarom bouwen we onze modellen in een stapsgewijze op. Alle growth curve modellen zijn random intercept, random slope modellen.

RESULTATEN

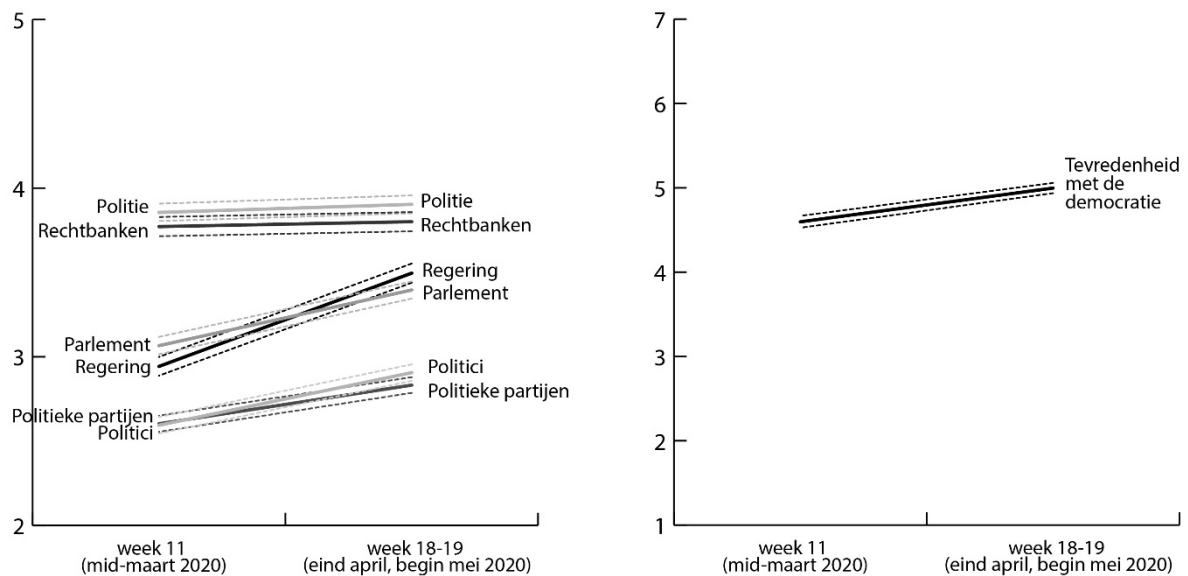
De toename van politiek vertrouwen

Figuur 2 toont het niveau van vertrouwen in de zes objecten (linkerpaneel) en de tevredenheid met het functioneren van de democratie (rechterpaneel) in de twee golven. Net zoals andere studies eerder al concludeerden (zie oa Zmerli & Newton 2017; Van der Meer & Ouattara 2019; Dekker & Den Ridder 2020), worden de rechtelijke macht en de politie over het algemeen het meest vertrouwd, gevolgd door de politieke instituties (regering en parlement). Politieke actoren (politici en politieke partijen) worden het minst vertrouwd. Dit is niet veranderd gedurende de lockdown.

Tijdens de lockdown is het vertrouwen in alle vier de politieke objecten significant en wezenlijk gestegen, terwijl het vertrouwen in de rechtbanken en de politie stabiel bleef. Vooral het vertrouwen in de regering steeg fors (+0,56), significant sterker dan het vertrouwen in het

² Dit is hoger dan het cumulatieve aantal officieel geregistreerde besmettingen op dat moment (ongeveer 0,3% tegen het einde van april). Het daadwerkelijke aantal besmettingen lag hoogstwaarschijnlijk vele malen hoger.

parlement (+0,33), in politici (+0,32), en in politieke partijen (+0,23). Al met al vinden we bewijs voor Hypothesen 1a en 1b.

Figuur 2. Vertrouwen in politieke instituties, politie, en rechtspraak

Tabel 1 duikt dieper in de veranderingen in de verschillende opvattingen waar vertrouwen conceptueel op berust. We zien dat Nederlanders gedurende de lockdown een meer sceptisch vertrouwen kregen(hen het voordeel van de twijfel te geven) en ze minder sceptisch wantrouwen lieten zien. Dit zien we ook terug in afnemend cynisme over de competentie en betrokkenheid van politici. Het vertrouwen onder Nederlanders werd iets minder ambivalent; ze werden uitgesprokener om politici te vertrouwen of te wantrouwen.³ Ten slotte werd de norm sterker dat vertrouwen in de regering een morele burgerplicht is. We vinden dus significante bewegingen richting meer vertrouwen op alle onderliggende deelaspecten. De multivariate analyses moeten uitwijzen in welke mate deze veranderingen de algehele stijging van het politiek vertrouwen kunnen verklaren.

Tabel 1. Rally round the flag: Sceptis, ambivalentie, morele verplichting, en cynisme

	Pre-Lockdown	6 weken Lockdown	Vershil (Post-Pre)	Sign
Sceptisch wantrouwen	3,17	3,05	-0,13	***
Sceptisch vertrouwen	3,18	3,35	+0,17	***
Ambivalentie	3,18	3,11	-0,07	***
Morele verplichting te vertrouwen	2,53	2,65	+0,12	***
Cynisme: Incompetentie	1,93	1,73	-0,20	***
Cynisme: Eigenbelang	3,35	3,10	-0,25	***

*** p<.001

³ Aanvullende analyses tonen dat vooral de meest ambivalente respondenten minder ambivalent werden.

Verklarende analyse I: Partijvoorkeur

Allereerst toetsen we in welke mate de stijging in politiek vertrouwen samenhangt met partijvoorkeur voor de lockdown. De directe effecten van partijvoorkeur in Tabel 2 kunnen worden begrepen als de verschillen tussen groepen kiezers voor de lockdown. We zien de bekende patronen: het vertrouwen in de regering en in andere politieke objecten is het hoogst onder de kiezers van de coalitiepartijen (VVD-kiezers en de kiezers van de junior-coalitiepartners die daar niet significant van afwijken). In overeenstemming met de literatuur over de winnaars en verliezers van verkiezingen (Anderson et al. 2005) hebben de kiezers van oppositiepartijen over het algemeen minder vertrouwen in de politiek. Dit geldt bovenal voor kiezers van de twee radicaal-rechtse partijen (PVV en FvD) die voor de lockdown minder vertrouwen hadden in de regering (-1,47) en andere politieke objecten (-1,06).

Maar dit zegt nog niet veel over de *rally round the flag* die na de eerste golf optrad, daarvoor moeten we kijken naar de cross-level interactie-effecten. Onder kiezers van de VVD was de stijging in het vertrouwen in de regering 0,24. Opvallend genoeg is de stijging onder alle andere groepen kiezers groter: kiezers van junior-coalitiepartijen (0,24+0,24=0,48), linkse oppositiepartijen (0,24+0,26=0,50), en vooral radicaal-rechtse partijen (0,24+0,53=0,77) en overige kiezers (0,24+0,50=0,74). We vinden soortgelijke, maar zwakkere effecten op het vertrouwen in de andere politieke instituties. Onder alle groepen kiezers stijgt het vertrouwen significant, maar vooral onder kiezers van radicaal rechts (0,13+0,37=0,51). Al met al vinden we geen steun voor Hypothese 2. De rally round the flag is niet het sterkst onder de democratische winnaars (wiens voorkeurspartij in de regering zit) maar onder de democratische verliezers (aanhangers van oppositiepartijen, en dan met name radicaal-rechtse kiezers).

Tabel 2. Growth curve model, naar partijvoorkeur voor de lockdown

	Vertrouwen in de regering			Vertrouwen in andere politieke objecten			Tevredenheid met het functioneren van de democratie		
	b	SE	Sign	b	SE	sign	b	SE	Sign
<i>L1</i>									
Golf	0,24	0,08	***	0,13	0,06	*	0,36	0,08	***
<i>L2 (Respondent)</i>									
Partijvoorkeur Maart (ref: VVD)									
Junior-coalitiepartijen	-0,14	0,09		0,00	0,07		-0,12	0,11	
Linkse oppositie	-0,62	0,08	***	-0,25	0,07	***	-0,49	0,10	***
Radicaal rechtse oppositie	-1,47	0,09	***	-1,06	0,08	***	-1,82	0,12	***
Overig	-0,87	0,09	***	-0,64	0,07	***	-0,65	0,11	***
<i>Cross-level interactie</i>									
Golf * Partijvoorkeur Maart (ref: VVD)									
* Junior-coalitiepartners	0,24	0,10	*	0,09	0,08		-0,04	0,11	
* Linkse oppositie	0,26	0,09	**	0,10	0,07		0,08	0,10	
* Radicaal rechtse oppositie	0,53	0,11	***	0,37	0,08	***	0,19	0,11	
* Overig	0,50	0,10	***	0,24	0,07	**	0,00	0,10	

* p<.05; ** p<.01; *** p<.001

Modellen controleren op L2 voor Geslacht, Leeftijd, Opleidingsniveau, Sociale klasse
Random slope, random intercept modellen

Op deze manier verkleint de *rally round the flag* de reguliere verschillen in politiek vertrouwen tussen kiezers van regeringspartijen en kiezers van oppositiepartijen, alsmede de verschillen tussen centristische en radicaal-rechtse kiezers. Het zou echter niet juist zijn om te denken dat deze verschillen verdwenen zijn. Wanneer Nederland zes weken aan lockdown maatregelen ondergaat, hebben de VVD-kiezers nog altijd meer vertrouwen in de regering ($0,62-0,26=+0,36$) en andere politieke objecten ($0,25-0,10=+0,15$) dan linkse oppositiekiezers, dan kiezers van rechtsradicale partijen (resp. $+0,94$ en $+0,69$) en andere groepen kiezers (resp. $+0,37$ en $0,40$).

Verklarende analyse II: COVID19

Vervolgens onderzoeken we de ervaringen, angsten, en beleidsvoorkeuren die mensen hebben met de uitbraak van COVID19 als mogelijke bron van de rally round the flag gedurende de lockdown.

De marginale effecten in Tabel 3 tonen dat mensen die zich eind april /begin mei grote zorgen maakten om besmet te raken, in de week voor de lockdown minder vertrouwen hadden in de regering ($b=-0,07$) en overige politieke objecten ($b=-0,06$). De interactie-effecten suggereren echter dat de stijging van het vertrouwen in de regering sterker was onder mensen die zich de grootste zorgen maakten ($0,24+5*0,07=0,59$) dan onder mensen die zich de minste zorgen maakten over besmetting ($0,24+1*0,07=0,31$). Dit ondersteunt hypothese drie: Angst is dus een belangrijke geleider van de rally round the flag. De andere kant van deze medaille is al even opmerkelijk: de rally round the flag heeft het verschil in politiek vertrouwen tussen meer en minder bezorgde burgers doen verdwijnen gedurende de lockdown. Overigens vinden we dat deze effecten zich niet uitreiken tot de tevredenheid met het functioneren van de democratie.

Tabel 3. Growth curve model, naar ervaring met en houdingen rond COVID19

	Vertrouwen in de regering			Vertrouwen in andere politieke objecten			Tevredenheid met het functioneren van de democratie		
	b	SE	sign	b	SE	sign	B	SE	Sign
<i>L1</i>									
Golf	0,24	0,12	*	0,17	0,09		0,14	0,13	
<i>L2 (Respondent)</i>									
Angst voor besmetting met COVID19	-0,07	0,03	**	-0,06	0,02	**	-0,05	0,03	
Zelf of kennis besmet met COVID19	0,04	0,06		-0,02	0,05		-0,06	0,07	
Beleid: Economie vs Lockdown	0,07	0,02	***	0,10	0,02	**	0,11	0,02	***
<i>Cross-level interactie</i>									
Golf * Angst	0,07	0,03	**	0,06	0,02	**	0,03	0,03	
Golf * Besmet	-0,07	0,07		-0,01	0,05		-0,05	0,07	
Golf * Beleid: Economie vs Lockdown	0,02	0,02		-0,02	0,02		0,03	0,02	

* $p<.05$; ** $p<.01$; *** $p<.001$

Modellen controleren op L2 voor Geslacht, Leeftijd, Opleidingsniveau, Sociale klasse
 Random slope, random intercept modellen

Daadwerkelijke (directe of indirecte) ervaringen met besmettingen met COVID19 hebben geen significant effect op het vertrouwen in de politiek, of de verandering daarin. De opvattingen die mensen hebben over het dilemma tussen economie en lockdown heeft evenmin een invloed op

de ontwikkeling van het vertrouwen in de politiek in de eerste zes weken van de lockdown.⁴ Een belangrijke implicatie is dat het misschien niet het beleid is dat de rally creëert maar de ongerustheid over de crisis.

Verklarende analyse III: Vertrouwen uitpakken

Tot slot trekken we de rally round the flag uiteen in de verschillende componenten van politiek vertrouwen die we hierboven al hebben onderscheiden. Deze analyses dwingen ons om nog terughoudender te zijn in al te causale interpretatie van de bevindingen. De analyses die volgen trachten eerder de stijging in politiek vertrouwen terug te brengen tot de constituerende kern.

Er zijn twee manieren om onze hypothesen te toetsen. De eerste manier is de groeicurve van politiek vertrouwen tijdens de lockdown te laten variëren met de opvattingen (deelaspecten) die de respondenten al vóór de lockdown hadden. Deze analyse toont de voorspellende waarde van de pre-lockdown opvattingen op de rally round the flag, en wordt weergegeven in Tabel 4. De tweede manier is de groeicurve van politiek vertrouwen tijdens de lockdown te relateren aan de *veranderingen* in de zes deelaspecten van vertrouwen. Deze analyse toont ons de mate waarin veranderingen in politiek vertrouwen gedurende de lockdown samenhangen met veranderingen in de constituerende aspecten.

Tabel 4. Growth curve model, naar vertrouwenscomponenten

	Vertrouwen in de regering			Vertrouwen in andere politieke objecten			Tevredenheid met het functioneren van de democratie		
	b	SE	sign	b	SE	sign	b	SE	Sign
<i>L1</i>									
Golf	-0,08	0,25		-0,08	0,18		-0,22	0,25	
<i>L2 (Respondent)</i>									
Sceptisch wantrouwen	-0,08	0,03	**	-0,07	0,02	**	-0,17	0,04	**
Sceptisch vertrouwen	0,23	0,03	***	0,21	0,02	***	0,22	0,04	***
Ambivalentie	-0,03	0,03		-0,07	0,02		-0,02	0,04	
Morele verplichting te vertrouwen	0,14	0,02	***	0,11	0,02	***	0,15	0,03	***
Cynisme: Incompetentie	-0,27	0,03	***	-0,28	0,02	***	-0,39	0,04	***
Cynisme: Eigenbelang	-0,24	0,03	***	-0,17	0,02	***	-0,22	0,04	***
<i>Cross-level interaction</i>									
Golf * Sceptisch wantrouwen	0,05	0,04		0,03	0,03		0,04	0,04	
Golf * Sceptisch vertrouwen	-0,03	0,04		-0,05	0,03		-0,01	0,04	
Golf * Ambivalentie	0,05	0,04		0,04	0,03		0,08	0,04	*
Golf * Moreel vertrouwen	0,00	0,03		0,01	0,02		0,00	0,03	
Golf * Cynisme: Incompetentie	0,11	0,04	**	0,09	0,03	**	0,08	0,04	
Golf * Cynisme: Eigenbelang	0,03	0,04		0,01	0,03		0,02	0,04	

* p<.05; ** p<.01; *** p<.001

Modellen controleren op L2 voor Geslacht, Leeftijd, Opleidingsniveau, Sociale klasse
Random slope, random intercept modellen

⁴ Wel merken we op dat mensen die voorstander van een lockdown zijn, structureel meer vertrouwen hebben in de politiek. Dit verschil bestond echter al voor de lockdown-maatregelen werden afgekondigd.

De hoofdeffecten in Tabel 4 zijn precies zoals je zou verwachten. Zoals in de voorgaande tabellen kunnen we de effecten onder L2 interpreteren als de marginale effecten in de week voor de eerste lockdown-maatregelen werden afgekondigd. Deze effecten zijn bijna tautologisch. We zien dat het vertrouwen in de politiek hoger is onder mensen die een sceptisch vertrouwende houding hebben, die vertrouwen als een morele plicht zien, en die niet of nauwelijks cynisch zijn. Ambivalentie hangt, zoals te verwachten is, niet lineair samen met politiek vertrouwen.

Interessant wordt het pas wanneer we het verband zoeken met de groeicurve. Slechts één van de zes deelaspecten van vertrouwen voor de lockdown draagt bij aan de groeicurve. De significante interactie (b=0,11) toont dat het vertrouwen tijdens de lockdown sterker stijgt onder Nederlanders die tevoren cynischer waren over de competentie van politici. Deze cynici hebben weliswaar nog ook tijdens de lockdown nog altijd minder politiek vertrouwen dan mensen die niet cynisch waren, maar het negatieve marginale effect daalt van -0,27 naar -0,16.

Ook als we in Tabel 5 kijken naar de veranderingen in de zes deelaspecten zien we dat de groei in politiek vertrouwen het sterkst gerelateerd is aan politiek cynisme over de competentie van politici. Afnemend cynisme hangt sterk samen met een toename van politiek vertrouwen (getuige het interactie-effect van -0,18). Daarnaast zien we dat de rally round the flag samenhangt met een stijgend sceptisch vertrouwen (+0,11 voor vertrouwen in de regering; +0,10 voor vertrouwen in in andere politieke objecten). Dat geldt eveneens voor dalend cynisme over het eigenbelang van politici (resp -0,07 en -0,06).

Tabel 5. Growth curve model, naar veranderingen in vertrouwenscomponenten

	Vertrouwen in de regering			Vertrouwen in andere politieke objecten			Tevredenheid met het functioneren van de democratie		
	b	SE	sign	b	SE	sign	b	SE	Sign
<i>L1</i>									
Golf	0,47	0,03	***	0,21	0,02	***	0,33	0,03	***
<i>L2 (Respondent)</i>									
Δ Sceptisch wantrouwen	0,02	0,03		-0,02	0,02		0,02	0,04	
Δ Sceptisch vertrouwen	0,06	0,03	*	0,07	0,02	**	0,10	0,04	*
Δ Ambivalentie	-0,01	0,03		-0,05	0,02	*	0,01	0,04	
Δ Morele verplichting te vertrouwen	0,06	0,03	*	0,03	0,02		0,08	0,03	*
Δ Cynisme: Incompetentie	-0,03	0,03		-0,05	0,02	*	-0,06	0,04	
Δ Cynisme: Eigenbelang	-0,11	0,03	***	-0,05	0,02	*	-0,13	0,04	**
<i>Cross-level interactie</i>									
Golf * Δ Sceptisch wantrouwen	-0,03	0,03		-0,04	0,02		-0,04	0,03	
Golf * Δ Sceptisch vertrouwen	0,11	0,03	**	0,10	0,02	***	0,09	0,03	**
Golf * Δ Ambivalentie	-0,02	0,03		-0,03	0,02		-0,04	0,03	
Golf * Δ Moreel vertrouwen	0,00	0,03		0,03	0,02		0,05	0,03	
Golf * Δ Cynisme: Incompetentie	-0,18	0,04	***	-0,18	0,03	***	-0,12	0,03	***
Golf * Δ Cynisme: Eigenbelang	-0,07	0,03	*	-0,06	0,02	*	-0,10	0,03	**

* p<.05; ** p<.01; *** p<.001

Modellen controleren op L2 voor Geslacht, Leeftijd, Opleidingsniveau, Sociale klasse

Random slope, random intercept modellen

Al met al wordt de rally round the flag vooral vormgegeven door hoog maar dalend cynisme over competenties van politici. Dit is in overeenstemming met Hypothese 4d. We vinden mager en inconsistent bewijs dat disposities en scepsis de rally verklaren. Daarom verwerpen we Hypothese

4a. Tot slot vinden we geen enkel bewijs dat de rally round the flag wordt veroorzaakt door burgers die minder ambivalent raken of door burgers die vertrouwen onder invloed van de crisis als een morele plicht gaan beschouwen. Zodoende verwerpen we ook Hypotheses 4b en 4c.

IMPLICATIES

Als we de balans opmaken van de voorgaande analyses, komen we tot verschillende conclusies. Inderdaad is het vooral de regering die aan vertrouwen heeft gewonnen. De regering is in elk geval in Nederland de meest zichtbare actor geweest in reactie op de uitbraak van de COVID19-epidemie in het voorjaar. Het vertrouwen in andere politieke objecten is eveneens gestegen, maar in mindere mate. De voor de hand liggende verwachting is dat dit ook zal gelden voor andere politieke actoren, zoals burgemeesters en gemeenteraden. Wellicht was er nog wel een grotere boost in vertrouwen ook voor de voorzitters van de veiligheidsregio's – de kleine groep burgemeesters die in de eerste maanden van de pandemie aanwezig waren in de media als actieve bestuurders. We moeten hier echter geen al te verregaande verwachtingen bij hebben.

De rally lijkt niet zozeer het gevolg van opinieleiderschap. Die theorie gaat er van uit dat burgers de opinie volgen van de politieke leiders die zij volgen. Onze analyse laat eerder het tegendeel zien: Hoewel de luidste kritiek op het regeringsbeleid uit de hoek kwam van radicaal-rechtse oppositiepartijen (PVV, Forum), was de stijging van het vertrouwen in de regering het sterkst onder de kiezers van die partijen. Dit wordt overigens weerspiegeld in de gelijktijdige daling van deze partijen in de opiniepeilingen. Wellicht biedt opinieleiderschap een betere verklaring voor het einde van het rally-effect. Wanneer meer partijen kritiek beginnen te uiten richting de beleidsmakers, en zo tonen dat kritiek weer salonfähig is, kan de patriottische blikvernauwing die bijdraagt tot de rally wegvallen.

Angst is een belangrijker motivatie van de rally round the flag. Hoe meer zorgen mensen zich maken over besmetting, hoe harder het vertrouwen in de politiek is gestegen. De zorgen over besmetting hebben een aanzienlijk grotere invloed dan daadwerkelijke ervaringen ermee of zelfs de beleidsvoorkeuren hoe met de crisis om te gaan.

De stijging van vertrouwen in de regering is het sterkst gecorreleerd met een daling van cynisme over gebrek aan competenties van politici. Blijkbaar geeft ofwel de aanpak van de crisis door politici van de crisis, of de schijnwerper erop door de crisis, meer vertrouwen in hun kunnen. Dit is vergelijkbaar met de stijging van politiek vertrouwen tijdens de bankencrisis in het najaar van 2008. Toen steeg politiek vertrouwen in SCP-metingen door met name de nationalisatie van ABN Amro (Dekker et al. 2009). Wellicht dat een dergelijke crisis de daadkracht van politici zowel test als bij uitstek over het voetlicht brengt.

Het is precies deze angst die de rally round the flag zo'n tweeledig zwaard maken. Bezorgde en bange mensen plaatsen hun vertrouwen in crisistijd in de regering, die daardoor in staat is om – met steun van de bevolking – verdergaande maatregelen te nemen dan normaal. Juist verregaande maatregelen kunnen noodzakelijk zijn om de crisis op korte termijn aan te pakken. Maar tegelijkertijd ondermijnt de rally het normale democratische functioneren in de eerste maanden van een crisis. Omdat burgers eerder geneigd zijn om wetsvoorstellen te accepteren die de crisis moeten bestrijden, en omdat zij hun vertrouwen vooral plaatsen in de uitvoerende macht, werken de democratische mechanismen van vertegenwoordiging en verantwoording immers minder goed.

Dit risico wordt op twee manieren versterkt. Ten eerste zijn er aanwijzingen dat verregaand ingrijpen door de regering de opmaat is en een signaal vorm voor een rally round the flag. Ferme beleidsmaatregelen legitimeren in zo'n geval zichzelf, doordat zij suggereren dat de crisis waaraan mensen worden blootgesteld hevig is. Ten tweede reageerden het nationale parlement en de gemeenteraad op de COVID19-uitbraak in eerste instantie door de eigen werkzaamheden fors in te perken, en daarmee de controle op de uitvoerende macht nog verder te verzwakken. De aanzet tot de coronawet geeft een formele grondslag om het parlement op een groot aantal thema's buiten spel te zetten.

Bovendien verzwakt de rally round the flag in crisistijd het functioneren van de lokale democratie. Ten eerste richten burgers het vizier vooral naar de meest zichtbare actor, de regering (en daarbinnen ongetwijfeld de premier). Dat suggereert dat burgers vooral de nationale overheid verantwoordelijkheid zullen toekennen, meer nog dan zij dat regulier al doen (De Blok & Van der Brug 2017). Ten tweede is het verantwoordingsproces op lokaal niveau getrapt, omdat de veiligheidsregio's het gemeentelijke niveau overstijgen. Ongeacht of kiezers zich richten op de gemeenteraad, het eigen college van B&W, of de veiligheidsregio, de aansluiting tussen democratische vertegenwoordiging en bestuurlijke verantwoordelijkheid is indirect.

De rally round the flag treedt alleen op in reactie op een externe crisis. Wanneer de overheid mede verantwoordelijk wordt gehouden voor de omvang van de crisis, eb't het vertrouwen al snel weer weg. Dat zien we bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, waar het gebrekkige en late ingrijpen door de President wordt beschouwd als een van de redenen waarom het aantal doden als gevolg van de pandemie er zo hoog ligt. De rally round the flag was in de Verenigde Staten dan ook zeer zwak en zeer kort.

Dit heeft ook belangrijke implicaties voor een eventuele tweede golf in Nederland. Immers, een tweede golf is een crisis die al wel tijdig werd voorspeld. Maatregelen zijn toegezegd om de tweede golf ofwel te voorkomen ofwel beheersbaar te maken. Daarmee heeft de overheid zich medeverantwoordelijk gemaakt voor de omvang van een eventuele tweede golf. Als deze zou uitbreken, is met het oog op onze analyses niet te verwachten dat er ook een tweede rally round the flag ontstaat. Cynische mensen zullen eerder bevestigd zien dat politici toch niet competent zijn, of dat er mogelijk andere belangen hebben gespeeld bij het (niet) afvaardigen van sommige beleidsmaatregelen. In zo'n geval kan de rally zich snel omkeren, zoals in het historische voorbeeld van orkaan-Katrina in de Verenigde Staten. Politici hebben hier grip op, in de mate waarin zij Nederland goed hebben voorbereid op een tweede golf, en in de mate waarin zij hebben voldaan aan hun eerdere toezeggingen.

De (schijnbare) eendracht die de corona crisis in politieke zin in het voorjaar nog teweegbracht, zal zichzelf in het najaar niet waarschijnlijk herhalen.

REFERENTIES

- Albertson, B.L. & S.K. Gadarian (2015) *Anxious Politics: Democratic Citizenship in a Threatening World*. New York: Cambridge University Press.
- Baekgaard, M., J. Christensen, J.K. Madsen, K.S. Mikkelsen (2020) Rallying around the flag in times of Covid-19: Societal lockdown and trust in democratic institutions. *Journal of Behavioral Public Administration*, 3(2). doi: 10.30636/jbpa.32.172

- Baker, W.D. & J.R. Oneal (2001) Patriotism or opinion leadership? The nature and origins of the "rally 'round the flag" effect. *Journal of Conflict Resolution*, 45(5), 661-687.
- Barari et al. (2020) Evaluating COVID-19 Public Health Messaging in Italy: Self-Reported Compliance and Growing Mental Health Concerns. *MedRxiv*. Doi: 10.1101/2020/03/27/20042820
- Bargain, O. & U. Aminjonov (2020) Trust and Compliance to Public Health Policies in Times of COVID-19. *IZA Institute of Labor Economics, Discussion paper series*, May 2020.
- Baum, M.A. (2002) The Constituent Foundations of the Rally-Round-the-Flag Phenomenon. *International Studies Quarterly*, 46, 263–298.
- Blair, R.A., B.S. Morse & L.L. Tsai (2017) Public health and public trust: Survey evidence from the Ebola Virus disease epidemic in Liberia. *Social Science & Medicine*, 172, 89-97.
- Bol, D., M. Giani, A. Blais & P.J. Loewen (2020) The effect of COVID-19 lockdowns on political support: Some good news for democracy? *European Journal of Political Research*. Doi: 10.1111/1475-6765.12401.
- Brody, R.A. (1991) *Assessing the President: The Media, Elite Opinion, and Public Support*. Stanford: Stanford University Press.
- Chanley, V.A. (2002) Trust in Government in the Aftermath of 9/11: Determinants and Consequences. *Political Psychology*, 23(3), 469-483.
- CNN/Gallup (2005) Poll: Most Americans believe New Orleans will never recover. <https://edition.cnn.com/2005/US/09/07/katrina.poll/>, retrieved 10/9/2020
- De Blok, E.A., & W. van der Brug (2017) Percepties van verantwoordelijkheid in de multilevel democratie. *Bestuurswetenschappen*, 71(3), 67-83.
- Dekker, P. (2006) Cynismen tegenover de politiek in Nederland. In: P. Dekker (red.) *Politiek cynisme*. Driebergen: Synthesis, pp. 35-48.
- Dekker, P. (2015) De publieke opinie na de ramp. Politiek vertrouwen en sociaal verlangen. In: G. van den Brink (red.) *Een ramp die Nederland veranderde? Nadenken over vlucht MH17*. Den Haag: Boom, pp. 151-174.
- Dekker, P., van der Meer, T.W.G. & E.H. Steenvoorden (2009) *Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008 | 4*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. & J. den Ridder (2020) *Burgerperspectieven 2020 | 1*. Den Haag: SCP.
- Dinesen, P.T. & M.M. Jaeger (2013) The Effect of Terror on Institutional Trust: New Evidence from the 3/11 Madrid Terrorist Attack. *Political Psychology*, 35(6), 917-926.
- Esaiasson, P. (2011) Electoral losers revisited: how citizens react to defeat at the ballot box. *Electoral Studies*, 30(1), 102–113.
- Hetherington, M.J. & M. Nelson (2003) Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *PS: Political Science & Politics*, 36(1), 37-42.
- Hetherington, M.J. & Th.J. Rudolph (2015) *Why Washington Won't Work: Polarization, Political Trust, and the Governing Crisis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lambert, A.J., J.P. Schott & L. Scherer (2011) Threat, Politics, and Attitudes: Toward a Greater Understanding of Rally-'Round-the-Flag Effects. *Current Directions in Psychological Science*, 20(6), 343-348.

- Levi, M. & L. Stoker (2000) Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3, 475-507.
- Lim, V.W., R.L. Lim, Y.R. Tan, A. Soh, M.X. Tan, N.B. Othman, D.B.S. Lee, T.L. Thein, R.T.H. Ong, Y.S. Leo, V. Lee & M. Chen (2020) Use of a Community-Based Cohort for Rapid and Repeated Assessments of Public Knowledge, Perceptions and Behaviours During the Evolving COVID-19 Outbreak in Singapore (12 maart 2020). *SSRN*
<https://ssrn.com/abstract=3555211>.
- Meernik, J. & P. Waterman (1996) The Myth of the Diversionary Use of Force by American Presidents. *Political Research Quarterly*, 49, 573-590.
- Mueller, J. (1970) Presidential popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64(1), 18-34.
- Olsen, A.L. & F. Hjorth (2020) Willingness to distance in the covid-19 pandemic. *University of Copenhagen, mimeo*, <https://osf.io/xpwwg2/>
- Prati, G., L. Pietrantoni & B. Zani (2011) Compliance with recommendations for pandemic influenza H1N1 2009: the role of trust and personal beliefs. *Health Education Research*, 26(5), 761-769.
- Schraff, D. (2020) Political trust during the Covid-19 pandemic: Rally around the flag or lockdown effects? *SocArxiv*. doi: 10.31235/osf.io/pu47c
- Singer, J.D. & J.B. Willett (2003) *Applied Longitudinal Data Analysis: Modeling Change and Event Occurrence*. London: Oxford University Press.
- Van der Meer, T.W.G., P. Dekker & E.H. Steenvoorden (2009) *Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2009* | 2. Den Haag: SCP.
- Van der Meer, T.W.G. & A. Hakhverdian (2017) 'Political trust as the evaluation of process and performance: A cross-national study of forty-two European democracies'. *Political Studies*, 65(1), 81-102.
- Van der Meer, T.W.G. & E. Ouattara (2019) Putting 'political' back in political trust: an IRT test of the unidimensionality and cross national equivalence of political trust measures. *Quality & Quantity*. doi: 10.1007/s11135-019-00913-6
- Van der Meer, T.W.G. (2017) Voorbij de politieke crisis. Oratie, 23 juni 2017. [Gepubliceerd als T.W.G. van der Meer (2018) 'Voorbij de politieke crisis', *Sociologie*, 13(1), 109-124).
- Voogd, R. & R. Dassonneville (2018) Are the Supporters of Populist Parties Loyal Voters? Dissatisfaction and Stable Voting for Populist Parties. *Government & Opposition*, 55(3), 349-370.
- Wollebaek, D., B. Enjolras, K. Steen-Johnsen & G. Odegard (2012) After Utøya: How a High-Trust Society Reacts to Terror—Trust and Civic Engagement in the Aftermath of July 22. *PS: Political Science & Politics*, 45(1), 32-37.
- Zmerli, S. & K. Newton (2017) Objects of political and social trust: scales and hierarchies. In: S. Zmerli & Van der Meer, T.W.G. (eds.) *Handbook on political trust*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 67-94.